

Певну роль відіграє і затвердження спеціальних премій. Наприклад, у Київській області під час проведення "Року білого лелеки" об'єднання Київської організації УТОП видавала грошові премії в розмірі 25 крб. особам, які збудували для лелек штучні гнізда. Кожний девізний рік повинен закінчуватись підведенням підсумків та заохоченням його активних учасників.

Велике значення має спрямування пропагандистської роботи на ті групи населення, від яких залежить охорона даного виду. Зокрема, "Рік орлана-білохвоста" був орієнтований на працівників мисливських і рибницьких господарств, лісників, "Рік білого лелеки" — на сільських жителів (в основному пенсійного віку та молодь).

Необхідно приділити увагу й роз'ясненню забобонів і повір'їв, які негативно впливають на охорону видів фауни (наприклад, що лелека може запалити будинок), одночасно всіляко популяризувати екологічні прикмети.

Звичаї, традиції, повір'я, прикмети тощо, будучи за своєю психологією і соціальною структурою масовими звичками, формуються і в нових поколіннях людей, що пояснюється більшим їх емоційним забарвленням, ніж інших форм пропаганди. У зв'язку з цим необхідно вишукувати напівзабуті народні природоохоронні традиції, особливо локальні, популяризувати їх з допомогою краєзнавчих музеїв, різних форм народної творчості, засобів масової інформації, образотворчого мистецтва. Можна також створити карту поширення негативних традицій, які впливають на ті чи інші рідкісні види, а згодом з її допомогою спрямувати пропагандистський вплив на виявлення осередків.

Заслужує на увагу створення та поширення нових природоохоронних традицій, обрядів і прикмет. У ситуації, коли наша мораль не забезпечує недоторканості заповідних територій, не гарантує виживання дикої фауни та флори, великого значення для охорони природи набуває моральний приклад відомих людей — політичних лідерів, вчених, письменників, артистів. Їхня повага до природи, підтримка ідей збереження життя на Землі можуть зарадити новим природоохоронним традиціям. Вимагає популяризації й важливий, але не всіма усвідомлений принцип Всесвітньої Хартії природи: будь-яка форма життя є унікальною і заслуговує на повагу, якою б не

була її користь для людини; для визнання цієї невід'ємної цінності інших живих істот людина повинна керуватися моральним кодексом поведінки.

Особливу увагу слід приділяти дітям. Численні дослідження показали, що ті чи інші переконання більшість людей засвоює в дитинстві, ще до того, як зможе критично осмислювати одержану інформацію. Під впливом дорослих у дітей виробляються емоції упередження. Пізніше, від дев'яти років і старше, ці упередження перетворюються на сталі стереотипи, які змінити дуже непросто. У зв'язку з цим необхідно навчати дітей природоохоронним традиціям у школі та інших дитячих установах, організовувати для них екологічні свята.

Доцільно налагодити випуск спеціальних мультфільмів, дитячих книг, вистав, які ґрунтуються на екологічних традиціях і обрядах. Не треба випускати з поля зору й релігійну аудиторію — потенційного охоронця і розповсюджувача як антиекологічних, так і природоохоронних традицій, повір'їв і т. д. Необхідно прагнути, щоб первісний культ природи поступався місцем свідомій любові.

Популяризуючи природоохоронні традиції, обряди, слід спиратися на міцну народну основу, органічно пов'язувати з життям народу, його працею та культурою. Бажано враховувати й традиції корінних народів, що допоможе запобігти багатьом ускладненням еколого-соціальних та етнічних питань. До створення і популяризації нових природоохоронних традицій, обрядів, звичок тощо бажано залучати емоційні засоби (поезію, музику, живопис, декоративне мистецтво), більше уваги приділяти елементам видовищності (ярмаркам, карнавалам, символіці).

Традиції — це успадкування культури. Будь-які зміни в етиці завжди супроводжуються змінами в народних переконаннях, традиціях, повір'ях, фольклорних засобах. Ідея охорони природи поки що повною мірою не торкнулась основ народної поведінки. Завдання дня — добитись цього, бо досягнутим треба вважати лише те, що увійшло в культуру, в побут, у звичаї.

Аби підтвердити наші теоретичні міркування, давайте звернемо увагу на таких популярних у народі птахів, як орли, яструби та їх родичі. Ставлення людей до хижих птахів завжди було двояким. З одного боку, людей захоплює їх краса, сила,

гордий вигляд, з другого — викликає негативні емоції їстівна конкуренція. Все це знайшло своє відображення як у позитивних, так і в негативних прикметах і упередженнях. Значну роль відіграють також легенди, казки, прислів'я, приказки, а також чутки, елементи символіки і геральдики, де головними героями є хижі птахи.

Зауважимо, що в багатьох народів, зокрема у слов'ян, з давніх часів до хижаків виробилося нейтральне ставлення, а до орлів та соколів — позитивне. Однак розпочата ще до 1917 р. і особливо розширена в 30 — 50-ті роки кампанія по відстрілу хижих птахів майже повністю знищила в народі нейтрально-позитивне ставлення до пернатих хижаків, чим, звичайно ж, спричинила занесення ряду видів до Червоної книги. Забулися позитивні традиції, а натомість з'явилися негативні. Практично забутий звичай полювати з ловчими птахами. Зате в багатьох мисливців з'явилася звичка стріляти в будь-якого хижого птаха. Відстріл, що ґрунтується на безграмотних упередженнях, стає фактором, який негативно впливає на чисельність хижих птахів, хоча чимало народів шанували і шанують їх.

У стародавніх єгиптян сокіл (яструб) з розкритими крилами символізував небо, за що його обожнювали. За вбивство цього птаха карали смертю. Коршуна шанували у Верхньому Єгипті. Богиня-коршун вважалася заступницею цієї держави і була одним з обов'язкових компонентів титулатури фараонів протягом усієї історії Єгипту. Яструб був вісником Аполлона в греків. Беркут — птах гербів, символ войовничості, сили і сонця, яке сходить. У давнину орлів зображували на барельєфах, медальйонах, описували в художніх творах. У Вавілоні, Персії, Індії, орел (беркут) був символом найбільшого божества. "На орлиних крилах" покинули діти Ізраїля Єгипет. Аристотель вважав, що лише орлам можна прямо дивитись на сонце. Римляни переїняли міфологію греків, польові знаки їхніх легіонів несли зображення орлів. Народи Аттики і німці вважали орла птахом, який приносить щастя. В Англії та Данії в Середні віки за вбивство орлів суворо карали. Тоді ж побутувало повір'я про таємний зв'язок орла з вітром. Вітрів же малювали з головами хижих птахів.

На стягах стародавніх ацтеків був зображений сидячий орел, на щиті ватажка гуннів Атілли — сокіл. Білоголовий

орлан — національна емблема США. За переказами, орел — улюблений птах Зевса. Він народився разом з Зевсом, годував його і охороняв. Дитинку-бога орел відніс на Олімп, сповістив йому про перемогу в боротьбі з тиранами та гігантами.

Орел завжди уособлював силу, пишність, прозорливість, благородство. І у християн орел став символом апостола Іоанна. Як символ перемоги добра над злом перейнято зображення битви орла із змією. Індійці прикрашали своє вбрання орлиним пір'ям. Відомо, що вони розташовували свої табори лише там, де у небі кружляли орли. Прикмета видалась правильною: там, де кружляють орли, було багато дичини, риби.

Як гербовий птах орел рівний леву. Держави, землі і міста заносили орла на своїй герб. Наприклад, на давній королівській печатці часів Вірменського царства орел зображений поряд з символом палаючого сонця і несе на грудях знак зірки. Образ орла перейняв Наполеон I, і з 1804 р. цей знак став символом його армії. Поява летючого орла над військом вщувала перемогу у стародавніх слов'ян.

Ще більшу шану віддав народ Київської Русі соколу. В XVI ст. за знищення дерева з гніздом сокола в Московії штрафували на 6 крб. Опис володінь у Київській Русі проводився з обов'язковою вказівкою гнізд великих хижих птахів. Стріляти в орла вважалось великим гріхом у казахів, малих народів Півночі та Сибіру. Кречети на Сході вважались емблемою відваги.

У "Слові о полку Ігоревім" 80 разів згадуються тварини, з них найчастіше (18 разів) — сокіл, в "Задонщині" із 48 згадок 11 разів — про сокола та кречета. В казахів й понині існує звичай — дарувати ловчого птаха, отримуючи за нього в подарунок все, що завгодно. Євенки вважають, що орел — єдиний птах, здатний відганяти злих духів. Орел був занесений на герби Белгорода, Орла, Якутська, Іркутська, Москви, Рязані, Ростова, Суздаля, Кінгсеппа, Нерчинська, входив до складу гербів князів Рюриковичів.

Існує думка, що на Русь соколине полювання прийшло з варягами й швидко перетворилося на улюблену забаву, зробивши соколів шанованими птахами. Всім, хто працював з соколами, заборонялось пити, грати в "зернь", щоб "государевім птахам від п'яних та нечистих людей дурно не стало".

На Україні вважали, що орел — не лише цар птахів, а й від царів пішов. У нього стріляти не можна. Мисливець, перед тим як вистрілити в орла повинен тричі запитати: чи пожив він на світі? Якщо нажився, орел подивиться прямо на мисливця, якщо ні, то відвернеться від нього. Рибалки Архангельської губернії не вбивали в морі орлів, бо це гріх.

Взагалі, народна мораль завжди гуманна. Недарма раніше українці казали, що всякий птах не має гріха, оскільки ходить босим.

У багатьох місцевостях з душею ставилися до сови. Її називали совою-вдовою, білявою, розумною головонькою, лісовою баринею, Ульяною Степанівною. Д. Каїгородов описав, як на початку століття "пташині фабрики" почали направляти своїх працівників у межі Війська Донського заготовляти сов. Перші два роки агентам ніхто не заважав, сов відстрілювали, а на третій — їх сюди не пустили: коли зменшилась кількість сов, розвелось багато мишей. Для алтайців сова — символ достатку.

У стародавніх греків сова була улюбленим птахом богині мудрості — Афіни-Паллади, супроводжувала Міневу — богиню мистецтв. Для італійців домові сичі стали справжніми друзями: часто гуляють у домі, в саду, приручені і ловлять мишей. На Україні побутує повір'я, що сова кричить до народження дитини.

У колишній НДР стилізоване зображення пугача означало знак "Охорони природи".

У системі природоохоронної пропаганди особливу роль повинні відіграти і музеї, кімнати чи куточки охорони природи. Тут відвідувачі можуть ознайомитися з рослинним і тваринним світом рідного краю, дізнатися про способи раціонального природокористування, історію природоохоронного руху.

Музеї, що розповідають про охорону природи, — найбільш різносторонні як за тематикою, так і за масштабами експозицій. Поряд з великими науковими і краєзнавчими музеями існує багато місцевих самодіяльних музеїв, кімнат, відділів, куточків охорони природи в школах, лісництвах, будинках природи, в адміністративних будинках природоохоронних громадських і державних організацій. Це, безумовно, справа корисна, бо дає змогу розширити в населення екологічний

світогляд, вести пропаганду не лише в обласних центрах, а й безпосередньо в трудових колективах.

Дамо кілька рекомендацій по створенню таких музеїв. Їх експозиції мають характер виставки, через що кількість натуральних експонатів завжди невелика. Добір, оформлення та правильне розміщення експозицій з охорони природи — перше завдання організаторів музею. Друге — постійна реорганізація застарілих експозицій, що не відповідають сучасним принципам та вимогам охорони природи. Третє — ведення систематичної навчально-виховної і пропагандистської роботи з відвідувачами.

Організація музеїв на громадських засадах, як правило, проходить у кілька етапів. Спочатку створюється група ентузіастів і підшукується зручне приміщення. Потім розробляється тематично-експозиційний план.

Треба виробити тверде правило — кожний експонат реєструється в книзі обліку, де зазначають, де, коли і в кого придбано експонат, до яких подій, доцільність і мету використання, збереженість, назву, кількість та реєстраційний номер. Необхідно також скласти акт прийому експонату і один примірник передати власнику.

Один з головних етапів — оформлення експозиції майбутнього музею. Тут слід дотримуватись таких принципів:

науковості, сучасності: всі експозиції повинні відповідати сучасним поглядам на охорону природи;

лаконічності: варто не допускати перевантаження експозиції;

естетичності: все в оформленні повинно бути підбрано із смаком, щоб підсилити емоційний вплив на відвідувачів, сприяти кращому сприйманню;

експозиції повинні знайомити відвідувачів не стільки з самими видами тварин, скільки із заходами їх охорони, зокрема показувати, що може зробити кожний для їх захисту;

показати вичерпність природних багатств, необхідність їхньої охорони;

не варто захоплюватись матеріалами глобального значення, пропаганду слід вести конкретно, наочно, на місцевих матеріалах. Експозиції необхідно присвячувати проблемам і потребам краю.

Треба пам'ятати, що численні чучела і скелетні групи тварин

не сприймаються відвідувачами музею як багатства природи місцевості. Сама така виставка чулел диких тварин ніякої користі не дасть, а лише викличе бажання прикрасити аналогічним чином інтер'єр власних квартир. За такої побудови експозиції значно знижується її природоохоронне значення. Повинно бути якомога менше чулел і більше фотографій, схем, графіків, моделей тощо.

Створення музею передбачає також підготовку кількох екскурсиводів, які могли б дати відвідувачам необхідну інформацію. Бажано подбати про оснащення музею діапроекторами, магнітофоном.

Паралельно із створенням музею треба вести пропаганду за допомогою преси, радіо, телебачення. Це слід робити і після створення музею, що сприятиме збагаченню новими експонатами і збільшенню відвідувачів. Під час роботи музею бажано проводити соціологічні дослідження для з'ясування ефективності природоохоронної пропаганди. Треба постійно переглядати спеціальну літературу, а також налагодити зв'язок з подібними музеями.

Тематично-експозиційний план місцевого самодіяльного музею з охорони фауни може бути таким:

1. Історія охорони фауни в даній місцевості.
2. Що дає людині полювання та рибалка (на місцевих прикладах).
3. Напрями та форми охорони тваринного світу:
 - а/ боротьба з бракон'єрами;
 - б/ боротьба з забрудненням;
 - в/ замори риби, вплив меліорації, малого флоту, сільського господарства тощо на фауну. Заходи профілактики.
4. Природоохоронне законодавство.
5. Заборонені снасті.
6. Роль громадськості в охороні природи.
7. Розведення дичини, мисливські господарства.
8. Любителське та промислове рибальство в даному районі.
9. Рідкісні та зникаючі види фауни, які занесено до Червоної книги і мешкають у даній місцевості. Заходи їх охорони.
10. Заповідники. Місця, де заборонено рибальство та полювання.
11. Пропаганда охорони природних багатств.